

*др Милијан Поповић,
редовни професор Правног факултета у Новом Саду*

ИДЕЈНИ ИЗВОРИ ЛУКИЋЕВЕ ПОЛИТИЧКЕ И ПРАВНЕ МИСЛИ

Радомир Д. Лукић је данас једна од главних личности политичке и правне мисли српске и југословенске. Својим изузетно богатим и разноврсним радом, стваралаштвом и научним ауторитетом он се непркосновено издиже, заједно с Јованом Борбевићем, изнад свих осталих политичких и правних мислилаца у нас данас. Лукић је уједно научник међународно признат и познат чија су поједина значајна дела штампана и на великим светским језицима и на Западу и на Истоку, члан иностраних научних друштва и академија наука.

Годишњица Лукићевог рођења је прилика да се осветле различите стране Лукићеве богате духовне и јавне делатности. О Лукићу се може писати као о теоретичару државе и права, историчару политичких и правних доктрина, политичком социологу, општем социологу, социологу села, социологу права, социологу морала, правном методологу и правном филозофу. У свим тим областима Лукић је дао значајне и незаобилазне доприносе. Исто тако о Лукићу се може писати као о наставнику и педагогу, о његовим бројним учешћима на саветовањима и конгресима, о њему као полемичару, о његовој делатности у Српској академији наука и уметности, о њему као покретачу едиција и уреднику часописа, редактору и сараднику у енциклопедијама и лексиконима, па чак и као преводјоцу. Мислимо, међутим, да је потребно да се и у свечаном броју „Анала” који се приређује у његову част укаже, макар сумарно, због ограниченог простора који нам је додељен, и на интелектуалне утицаје, идејне изворе његове политичке и правне мисли.

У свом духовном формирању и развоју, Лукић је био под утицајем различитих идејних извора и оријентација, често и противуречних. Лукић је као асимилативан дух упијао много из тих извора. Ипак, његова мисао није сводљива на те изворе — они су му само повод, подстицај и медијум релативно оригиналне мисаоне делатности. У свом духовном развоју Лукић је прошао кроз неколико фаза и попримио утицаје из домаћих идејних извора и страних, претежно француских и немачких, а у једном периоду и совјетских.

1. Домаћи интелектуални утицаји

Прве снажније идејне утицаје Лукић је примио у домаћој средини. На Лукићево формирање нарочито су утицали тројица најистакнутијих представника политичке и правне мисли у нас између два светска рата: Борбе Тасић, Слободан Јовановић и Тома Живановић.

Тасићев утицај на Лукићеву мисао и делатност је био изузетно велик. Тај се утицај огледа у више праваца. Прво, видљив је утицај са становишта избора дисциплине односно научних области којима се Лукић почео бавити и којима се бавио све до данас. Већ својом докторском дисертацијом, Лукић је наговестио свој двојни интерес за теорију и филозофију права, а избором приступног предавања *Појам социологије права* и за социологију права и уопште социолошку мисао. Познато је да се и Тасић огледао у више духовних области, а пре свега у теорији права али и у филозофији права, методологији права, социологији права, политичкој социологији и општој социологији. Ту своју заљубљеност и идеализам, тај свој вишестрани интерес, Тасић је преносио и на своје бројне ученике, а пре свега на Лукића, најдаровитијег настављача свог дела.

Тасић је био веома заслужан за афирмацију социолошких истраживања и примену социолошког метода у изучавању права. Поред догматичког метода, који је до тада био владајући метод, Тасић се у својим бројним радовима залагао за паралелну употребу и социолошког метода, као и једног од главних метода у изучавању државе и права. Заслугом Тасићевом 1935. године, формирао је Друштво за социологију и друштвене науке и покренуо гласило „Социолошки преглед“, чија је прва и, на жалост, једина свеска изашла 1938. године. Поред Тасића, који је предавао општу социологију на Правном факултету у Београду, неговале су се и неке посебне социологије, као што су политичка социологија коју је предавао Слободан Јовановић, социологија села коју је предавао Сретен Вукосављевић и социологија права коју је предавао Радомир Д. Лукић.

У таквој средини и интелектуалној клими формирао се Лукић. Он се у почетку доста угледао на свога учитеља Борба Тасића да би се касније у погледу неких основних опредељења, под утицајем марксизма, од њега одвојио. Тасић је утицао на Лукића не само у избору дисциплина и метода, већ и у другим правцима, пре свега у избору и праћењу главних европских токова међуратне теорије права Запада, француске, пре свега, Дигијеве теорије права и немачке, особито Келзенове правнофилозофске доктрине.

И кад је Тасић физички нестао, његово дело је и даље надахњивало Лукића. Тасић се веома много занимао за проблем тумачења права и написао већи број чланака и расправа о томе. Лукић је, такође, написао изврсну расправу о тумачењу права. Тасић је истраживао политичке и правне доктрине. Лукић је, такође, написао књигу *Историја политичких и правних теорија*. Тасић је посвећивао посебну пажњу одређивању и осветљавању појма и појмовних обележја права и правних аката. Лукић је, такође, о тим и сличним питањима писао продубљене радове и расправе.

Тасић је утицао на Лукића и у погледу преиспитивања културног наслеђа и покретања часописа. Какву је улогу између два светска рата

имао „Социолошки преглед“ за социолошку мисао, такву улогу, углавном, има данас „Зборник за теорију права“ за правну и правнофилозофску мисао. Као што је у своје време Тасић око себе окупио групу сарадника, тако чини данас и Лукић, нарочито у последњих десетак година, од формирања Групе за теорију права Српске академије наука и уметности Лукић је у ствари највиталнији и најраскопнији изданак и цвет у Тасићевој научној башти.

На Лукићеву правну мисао, особито науку о држави, утицао је и Слободан Јовановић. Тај утицај се огледа у неким схватањима Лукићевим, преузетим или нешто измењеним у односу на Јовановићева гледишта (на пример, сувереност државне власти, правна природа федерације). Преко Слободана Јовановића, по други пут (једном преко Борба Тасића), Лукић се наслања на немачку (Георг Јелинек (Jellinek) и француску (Кар де Малбер (Carité de Malberg) државноправну школу.

И Тома Живановић, највећи српски и југословенски правник и правни филозоф буржоаске оријентације, утицао је на Лукићеву правну мисао. Тај Живановићев утицај се испољио више после другог светског рата, а посебно у последњих двадесетак година, у време када се Лукић отвореније окренуо према методологији и филозофији права. Две идеје Живановићеве су посебно утицале на Лукића: начин стварања и карактер теорије права и разликовање теорије права и науке о теорији права. Лукић, слично Живановићу, сматра да је теорија права „синтеза посебних правних наука“, да она „проистиче“ из посебних правних наука, да настаје на бази „уопштавања“ резултата посебних правних наука. Та идеја је у основи Живановићева, а на ширем филозофском плану Кантова. Лукић је, такође, прихватио, у последње време, Живановићеву идеју, једну од основних његових идеја, о потреби разликовања науке и науке о науци. Тако Лукић изричито каже да је његова *Методологија права* једна врста мета-науке, наднауке, науке о науци, метасазнајна дисциплина, пошто садржи сазнања која се посредно односе на стварност, а непосредно на сазнајну дисциплину првог реда.

Занимљиво је да Живановић није израстао из домаћег „стабла“. Он је на извештан начин „страно тело“ у српској и југословенској теорији и филозофији права. Он се непосредно наслањао на стране изворе. У почетку његовог стваралаштва, заснивања његовог правнофилозофског система, чак га ни Борба Тасић није добро разумео, изашавши са тврдњом да је Живановићево учење позитивистичка доктрина. Живановићева филозофија права јесте у основи позитивистичка, али има и свој метафизички слој — позитивно право по себи и природно право које се еволутивно, преко људског духа, остварује у позитивном емпиријском праву (вид. наш рад *О правној филозофији Томе Живановића*, у књизи *О филозофији права*, Београд, САНУ, 1978, стр. 581—612). Тома Живановић није имао, а ни данас нема, свога правога настављача, мада његово дело кипти оригиналним идејама и подстицајима на размишљање и стваралаштво.

На Лукића су делом утицали и неки други домаћи идејни извори. Изгледа нам, на пример, да је на систематику опште правне технике, саставног дела Лукићеве *Теорије права*, утицало дело *Грађанско право*. Књига I. *Увод у правне науке* (Београд, Г. Кон, 1928, стр. 156) проф. др Чедомира Марковића.

Поред Тасићевих, Јовановићевих и Живановићевих идејних утицаја на Лукићеву теоријску оријентацију и научно дело утицала је, једним делом, и наша стваралачка пракса, пракса изградње социјалистичког самоуправљања, демократског и хуманог друштва.

2. Инострани интелектуални утицаји

Лукић је попримио и неколико иностраних интелектуалних утицаја. Четири су главна: француски, совјетски, немачки и марксистички. На два последња идејна извора, немачку правну школу на челу са Келзенем и марксистичку социологију, Лукић је сам указао у једном тексту објављеном на француском језику 1970. године (вид.: R. Loukitch, *La philosophie du droit dans la Yougoslavie socialiste*, »Archives de philosophie du droit«, tome XV/1970, p. 345—354).

(а) Француски интелектуални утицаји. У првој фази развоја, пред други светски рат, на Лукића је снажан утицај оставила и утицај извршила француска правна и правнофилозофска мисао и култура. Познато је да су у Француској у последња два века истакнуте велике слободарске идеје, често реформаторске, па и месијанске. То је земља Русоа, духовног оца француске буржоаске револуције (кога је Хегел поредио са Христосом, због месијанства и Сократом, због мудрости) и Волтера, али и Есмена, класика уставног права треће француске републике, Женија, Емила Диркема и Леона Дигија, главног представника социолошке, солидаристичке правне школе.

На Лукића су, као и на Тасића, снажан утицај извршили Емил Диркем и, нарочито, Леон Диги (Léon Duguit). Као што је познато, Диги је био оснивач и главни представник, између два светска рата, врло утицајне солидаристичке правне школе. Диги је извршио праву револуцију у дотадашњој методологији изучавања државе и права. Уместо до тада владајућих догматичког и нормативног начина истраживања и обраде државе и права Диги на широка врата уводи социолошку методологију, „позајмљену“ од Емила Диркема, истакнутог француског социолога. Било је извесног претеривања, као у свакој револуцији, у обрачуна са дотадашњим, готово општеприхваћеним, представама и сазнањима о држави и праву (сувереност државе и објективно право су, на пример, за Дигија „метафизички“ појмови које треба „прогнати“ из правне науке). Као и његов учитељ Тасић, и Лукић постаје присталица и, чак, једно време, „заробљеник“ Дигијеве мисли. То се посебно види из последњег Лукићевог текста објављеног пред други светски рат (в. Р. Лукић, *О злоупотреби права* (њен друштвени основ и функција), „Правна мисао“, 1—2 (1941, стр. 28—43), у коме Лукић истиче да је „примарна функција“ злоупотребе субјективног права „одржавање друштвене солидарности и постизање друштвене користи усклађивањем субјективних права“, а секундарна „усклађивање законског и друштвеног права“ (подвукао М.П.). На тај начин Лукић је, у то време, прихватио обе основе Дигијеве идеје — функција права је одржавање друштвене солидарности и дуализам права (државно и друштвено право).

(б) Совјетски интелектуални утицаји. На Лукића је, као и на остале наше политичке и правне мислиоце, у једном периоду после другог светског рата, вршила утицај и совјетска политичка и правна мисао.

Тај утицај је ишао у главном преко дела водећих совјетских правника тога периода А.Ј. Вишинског, М.С. Строговича, С.А. Голунског и А.И. Денисова. Добра страна тог утицаја огледала се у томе што се Лукић, коначно, под утицајем совјетске политичке и правне мисли, обрачунао са својом ранијом, доратном теоријском савешћу — елементима солидаристичког схватања права.

С друге стране, међутим, превише политизирана, апологетска, догматизована, ондашња совјетска политичка и правна мисао која је била до краја четрдесетих година у извесном смислу „закон” и за наше политичке и правне писце, деловала је успављујуће, успоравајуће на обликовање Лукићевог научног дела.

Од тих негативних страна совјетског утицаја Лукић се, међутим, доста брзо ослободио. Питање је остало колико је научник таквог формата могао искрено да прихвати идеолошке догме совјетске политичке и правне мисли и у тих неколико година, колико је то био израз теоријских уверења, а колико израз ондашње политичке „моде”, и још више потребе да се склони од могућих критика које су у оно време могле бити непријатне, па и опасне.

На Лукићеву мисао о држави и праву утицало је дело Строговича и Голунског *Теорија државе и права* (превод, Београд, 1946) и то у три правца. Најпре, Лукић је прихватио концепцију о јединственој научној дисциплини, теорији државе и права, уместо дотадашњег, „раздробљеног” учења о држави и праву у две одвојене дисциплине. Друго, Лукић делом прихвата и систематику теорију државе и права Строговича и Голунског. Најзад, у погледу одговора на нека питања Лукић се делом угледа и инспирише појединим решењима Строговича и Голунског, особито у погледу класног карактера државе и права.

(в) Немачки интелектуални утицаји. Већ од 50-тих година на Лукића знатно утиче немачка државноправна школа, нарочито Келзен. Изгледа нам да је Лукић, у мери у којој се ослобађао од утицаја Дигија и знатно идеологизираних и вулгаризованих совјетске теорије државе и права, примао утицаје немачке правне школе и нарочито Келзена и изворне марксистичке социологије. Лукићева „зрела” дела пре свега су стварана под утицајима ова два идејна извора.

Келзенов утицај на обликовање Лукићевог дела је очегледан. Слично Келзену, и боље од Келзена, Лукић брани употребу догматског и нормативног метода, као неопходних и чак основних метода у изучавању државе и права. Преко Келзена, Лукић је схватио да је право пре свега духовна творевина, идеална појава, без обзира на то што има и друге стране, значајне за изучавање права. Ову главну страну права, право као идеалну појаву, Лукић је посебно разрађивао у последњих десетак година, нарочито у радовима из методологије права. Попут Келзена, и Лукић је у значајној мери користио принципе формалне логике, поред других принципа. Лукић је, слично Келзену, одвојио науку од идеологије, вредносних ставова и дневне политике. Лукић се делом угледао на Келзена и Келзеново дело ће га надахњивати и у погледу истраживања,

разраде и научног објашњења низа питања из теорије права. Тако је, на пример, Лукић одредио претходан појам устава у материјалном смислу, полазећи од Келзеновог правно-структуралног схватања.

(г) Утицаји марксизма. Лукић се са марксистичком доктрином упознао ближе и дубље, изгледа нам, тек у току народнослободилачког рата и социјалистичке револуције и у првим годинама после другог светског рата (делом и преко „марксизма-лењинизма“) у ком периоду се и извршио Лукићев дефинитиван разлаз са „дигијевштином“ и прелаз на марксистички оријентисану правну науку, политикологију и социологију.

Утицај марксистичке методологије и социологије на Лукићево стваралаштво је видљив не само „споља“, и то најмање „споља“, по фразеологији и цитатима којима кипте радови неких наших тзв. марксистичких теоретичара државе и права и политиколога, већ пре свега по начину промишљања и закључивања, по употреби дијалектике на делу, а не на речима. Није случајно један наш истакнути правни писац, (Б. Перић) приметио да је Лукићево главно дело, *Теорија државе и права*, најуспешније у свету са становишта материјалистичке дијалектике. За Лукића марксизам није догма, већ пре свега полазна тачка и инспирација за истраживање, размишљање и духовно стваралаштво, које може довести (и доводи) у неким питањима и до другачијих, па и супротних резултата од Марксових. На Лукићево стваралаштво деловао је, пре свега, „стари“ Маркс, Маркс научник, Енгелс и Лењин, а мање марксистичка филозофија у XX веку, модерни марксизам.

*

Сматрамо да су потребна свестранија и темељнија истраживања идејних извора Лукићеве политичке и правне мисли. Та истраживања ће се у једном тренутку обавити, кад за то дође време, од компетентних лица. Тешко је очекивати да ће се наћи тако свестрана и обдарена личност, као што је Лукић, која ће моћи да се с подједнаким успехом бави са толико дисциплина. Отуда ће више научних радника, специјалиста за поједине области, морати професорски педантно да утврде шта је све у Лукићевој политичкој и правној мисли оригинално, а шта прерађено или преузето.

Поред дубоких и свестраних истраживања домаћих и иностраних интелектуалних утицаја потребна је и временска дистанца да би се обезбедила пуна објективност. Јер, Лукић је данас, као Слободан Јовановић између два светска рата, једна врста некрунисаног краља српске и југословенске теорије државе и права и социологије. Сви ми, његови баћи, постали смо (и остали) у већој или мањој мери „лукићевци“. После извесног времена, кроз десет, можда кроз двадесет или тридесет година, оцене о Лукићевој правнофилозофској и научној делатности и доприносу биће објективније и дефинитивније.

dr Milijan Popović,
professor of the Faculty of Law in Novi Sad

IDEOLOGICAL SOURCES OF LUKIĆ'S POLITICAL AND LEGAL THINKINGS

Summary

In the introductory part of the present article the author elaborates the questions related to the position of professor Lukić in the contemporary Serbian and Yugoslav political and legal thinkings. By his numerous and original works, Lukić has enriched the theory of state and law, the history of political and legal doctrines, political sociology, general sociology, the sociology of law, rural sociology, the sociology of morals, legal methodology and the philosophy of law. By his research and creativity he has achieved an exceptionally high position in Serbian, Yugoslav and in European political and legal thinkings as well.

Further elaborated are the questions related to ideological sources of Lukić's political and legal thinkings. Although Lukić has been influenced by various ideological sources and orientations, his main conception was not reduced to these sources; they were only the motives, the reasons as well as mediums for a relatively original scientific activity.

First significant intellectual influences in Lukić's research were in his native, Serbian surroundings. He was thus particularly influenced by Djordje Tasić, Slobodan Jovanović, and Toma Živanović.

Also influential on his work were several foreign intellectual conceptions, such as French, Soviet, German and marxist.

The author concludes that for a more reliable and more permanent evaluation of the ideological sources of Lukić's political and legal thinkings one should effect a more extended and more fundamental research into Lukić's numerous studies and works, and more particularly, there should be a time distance too in order to achieve impartial approach since Lukić today is a kind of the uncrowned king of the Serbian and Yugoslav theory of state and law and sociology.

dr Milijan Popović,
professeur à la Faculté de droit à Novi Sad

SOURCES D'IDEE DE LA PENSEE POLITIQUE ET JURIDIQUE DE LUKIĆ

Résumé

Dans la partie d'introduction de l'ouvrage on montre la place de Lukić dans la pensée politique et juridique contemporaine serbe et yougoslave. Par de nombreux ouvrages originaux, Lukić a enrichi la théorie de l'état et du droit, l'histoire des doctrines politiques et juridiques, la sociologie politique, la sociologie générale, la sociologie de la campagne la socio-péenne.

logie du droit, la sociologie morale, la méthodologie juridique et la philosophie du droit. Par son travail et sa créativité il a acquis un prestige exceptionnel dans la pensée politique et juridique serbe, yougoslave, même euro-

Ensuite on mentionne les sources d'idée de la pensée politique et juridique de Lukić. Bien que Lukić ait été sous l'influence de diverses sources d'idées et orientations, sa pensée ne peut être resumée à ces sources elles ne sont pour lui qu'un mobile, incitation et médium de l'activité de sa pensée relativement originale.

Lukić a subi les premières influences intellectuelles plus puissantes dans le milieu domestique, serbe. Ce sont surtout Djordje Tasić, Slobodan Jovanović et Toma Živanović qui ont agi sur la formation de Lukić.

Lukić a de même, subi quelques influences intellectuelles étrangères, dont quatre principales: française, soviétique, allemande et marxiste.

En conclusion on souligne que pour faire une évaluation plus fiable et plus durable des sources d'idée de la pensée politique et juridique de Lukić, il est nécessaire de procéder à des recherches plus générales et plus fondamentales des nombreux ouvrages de Lukić, particulièrement à cause de l'objectivité et la distance correspondante dans le temps, étant donné que de nos jours, Lukić est une sorte de roi nonsouronné de la théorie de l'état et du droit et de la sociologie serbe et yougoslave.